

Ольга Недавня,
кандидат філософських наук
старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ КРИЗИ: НАСТАНОВИ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦЕРКОВ В УКРАЇНІ

Аналізуються особливості соціальних настанов християнських Церков в Україні, котрі стосуються проблем соціалізації особи в сучасних кризових умовах. Виявляються характерні акценти таких настанов, які є спільними в різних Церков, та сфери їхнього практичного втілення.

Ключові слова: соціальні проблеми, християнські Церкви, криза, світогляд, Україна.

Проблеми соціалізації особи у спільноті, притаманні перехідним суспільствам, до яких можна віднести й Україну, в умовах світової економічної, гуманітарної, культурної кризи ще більше ускладнюються. До того ж накладається й суто українська специфіка: після суспільних потрясінь останніх років, коли принаймні в частини українських громадян побільшало оптимізму щодо перспектив розвитку країни та власного майбутнього, тепер не вповні виправдані надії сусідують з розгубленістю та навіть із зневірою. Подібні настрої завжди були, втім, плідним ґрунтом для світоглядного переосмислення свого місця та призначення в оточуючому світі, в соціумі. Серед чинників, які намагаються рефлексувати з цього приводу, з метою виявлення причин кризи та шляхів виходу з неї, природно, є і Церкви.

Настанови та рекомендації священнослужителів у важкі періоди розвитку суспільства традиційно були в полі уваги дослідників, і тут багатовікове напрацювання Церков варті подальшого вивчення. Особливий інтерес представляють для науковців¹ теперішні реакції Церков на кризову ситуацію, яка в чомусь схожа, а в чомусь відрізняється від аналогічних у минулому. Адже українці, як це засвідчило, зокрема, соціологічне опитування “Релігія та релігійність в Україні”², належать до семи найрелігійніших європейських націй – принаймні, власну релігійність задекларувало три чверті українських громадян. Щоправда, частина з них є фактично невоцерковленими, але тим цікавіше досліджувати, зіставляючи, як оприлюднювана думка церковних провідників корелює із нинішніми світоглядними пошуками українців та як впливає на них.

Метою цієї статті є аналіз “антикризових” настанов християнських Церков. Зрозуміло, священнослужителі в тій чи іншій формі говорять про те, що корені сьогоднішньої кризи – в тому, що соціальна поведінка людей великою мірою відхилилася від Божих заповідей, а отже, виправити ситуацію можна поверненням до них як до орієнтирів у суспільному розвитку, у практичній діяльності кожного. Як це вже стало традиційно в Україні, першою із тематичним зверненням до віруючих та всіх людей доброї волі виступила УГКЦ:

“Живемо у непростий час, коли увесь світ, й Україна зокрема, переживають нелегке випробування економічної кризи. Здавалося б, що ця криза є суто економічною, однак за економічними факторами прихована криза духовна”³.

Вивчення публічної реакції очільників християнських Церков в Україні дозволяє виявити найсуттєвіші акценти в настановах щодо проблем соціалізації, які особливо актуальні в кризовий період. Так, патріарх УПЦ КП Філарет наголошує, що “дуже багато ми говоримо про права людини, а зовсім не говоримо про обов’язки людини. Про обов’язки стосовно своєї сім’ї, свого суспільства, своєї батьківщини і самого себе”⁴. Власне, це є наріжним каменем доцільної корекції процесу соціалізації – перш за все, у свідомості людей.

Дійсно, нагадування того, що реалізація прав окремої особи та спільноти забезпечуються не лише юридичними документами та силою, але й – у першу чергу – виконанням її обов’язків, зараз зовсім незайве, передусім для підростаючого покоління. Адже, наприклад, свої права, права дитини, нині знає кожен учень початкової школи (зі скільного предмету “Я і Україна”), тоді як про власні обов’язки там написано непропорційно мало, та й у родині далеко не всі батьки прищеплюють своїм нащадкам відповідні поняття. Коли ж такі діти виростають, вони і в дорослому віці схильні більше вимагати виконання своїх прав від держави (не замислюючись, що вони і є – чи то мають бути – її співбудівничими, співкерівниками та співтримувачами), ніж виконувати власні обов’язки перед собою, рідними та суспільством.

Представники християнських Церков в Україні покладають відповідальність за кризу на збільшення в людей споживацьких настроїв, що стосується всіх вікових та соціальних категорій. “Криза, яка вразила нині економіку багатьох країн світу, є плодом кризи духовної — кризи суспільства, зосередженого на споживанні”⁵. Власне, як висловився архієпископ харківсько-полтавський УАПЦ Ігор Ісиченко, глибинні причини кризи і слід шукати насамперед саме у хворобливій психології споживацтва⁶. Він пропонує кожному задуматися над питанням: “Чи ставало наше особисте життя з кожним новим придбанням або кар’єрним злетом спокійнішим, щасливішим, захищенішим?”⁷. На шпальтах “Католицького вісника” аналізується взаємозв’язок світоглядних підходів та можливих реакцій на кризу⁸. В умовах кризи, акцентують священнослужителі, конче необхідне переосмислення свого місця й ролі у спільноті, згідно з принципами розумного господарювання та споживання. Адже якщо останнє возводиться в абсолют, перетворюється із засобу власного зростання та розвитку суспільства в мету життя – життя стає не тільки неуспішним, а й нещасливим.

Із проблемою виховання розумного ставлення до господарювання та споживання тісно пов’язана проблема браку екологічного мислення, яка стає особливо катастрофічною в умовах економічної кризи. Як сказано у Зверненні УГКЦ: “Бог дав нам земні дари і здатність відповідально ними користуватися”⁹. Патріарх УПЦ КП Філарет підкреслює: “Бог створив цей світ, створив надра: газ, нафту, золото, вугілля, руду... Але людина привласнила собі і думає, що її, а не Боже, яке належить усім людям. Хіба це вірне ставлення? Невірно!”¹⁰. Крім того, практично таке привласнення відбулося окремими спільнотами і групами людей, територіально й корпоративно. І річ не тільки в тім, що власники виходять винятково зі своїх інтересів, а й у тому, що решта відсторонена

як від розпорядження цими природними ресурсами, так і, певною мірою, від відповідальності за їхнє доцільне використання.

Це привласнення і це відчуження насправді шкодять усім, адже природні ресурси, створені Богом (природою) та невідтворювані, експлуатуються як звичайний товар, без належного огляду на екологічні наслідки такої експлуатації. Звичайно, чимало зусиль з оптимізації екологічної ситуації прикладають державні та громадські організації, окремі ентузіасти, але проблему важко вирішити, якщо принаймні більшість людей не матиме і практично не втілюватиме екологічного мислення.

Церкви звертають увагу на світоглядно-духовну складову відповідної мотивації. Так, цього року УГКЦ залучилася до проведення акції “Година Землі” (екологічна ініціатива, що стала міжнародною – щорічна година економії енергоресурсів). “Послання акції полягає в тому, що ніхто не має права залишитися бездіяльним і очікувати на рішення інших. Кожна людина може і має зробити свій внесок для порятунку планети, починаючи з найменшого – не витратити марно електроенергію, воду, газ, купувати енергозберігаючі прилади для дому та офісу тощо”¹¹. У Зверненні Бюро Києво-Галицького верховного архієпископства УГКЦ із питань екології наголошено, що “це для нас вагомий шанс [...] зробити генеральну ревізію свого способу думання та поведінки, переосмислити пріоритет цінностей нашого життя. Це дуже добра нагода [...] увімкнути свою людську та християнську самосвідомість і, відповідно, знову знайти час для Бога, час для своїх найближчих ближніх в колі сім’ї, а рівночасно також – час для збереження природи”¹². Погоджуючись із І. Фенно¹³, зазначимо, що Католицька церква вже традиційно приділяє увагу проблемам збереження екології, й нині в Україні УГКЦ першою розгорнула й активно продовжує¹⁴ відповідну роботу.

Аналогічно наголошується Церквами й соціальне призначення індивідуальних ресурсів (талантів, здібностей) кожної людини. Так, предстоятель УПЦ МП Сабодан стверджує: Бог “допустив нинішню кризу [...], щоб ми згадали про те, що всі наші таланти — це не наша власність, а Божий дар. Дар, який ми не маємо права ні зневажати, ні привласнювати”¹⁵. Йдеться, звісно, і про те, щоб “не закопувати свої таланти в землю”, і про те, щоб використовувати їх на благо не тільки своє, але й близьких – у широкому, християнському розумінні ближнього. Ці, здавалося б, елементарні речі, очевидно, має відкривати для себе кожне наступне покоління, навіть якщо дорослішати йому доводиться у кризовий період, коли посилюються спокуси здобути тактичну перевагу згідно із “законом джунглів”.

Те саме, напевно, стосується й усвідомлення біблійного “кому багато дано, з того багато і спитається”. Патріарх УПЦ КП Філарет нагадує: “Наприклад, людина має великі багатства, а поруч інша людина живе як жебрак. То ця багата людини думає, що це багатство її? Це багатство Боже [...] Бог не виступає проти багатих людей, але багаті люди мають розуміти, що вони мають це багатство для управління, а не для використання тільки для себе. Так ось коли ви невірні керуєте, то Бог може це багатство відібрати”¹⁶. Більш того, для дітей заможніших батьків тут виникає подальша небезпека – вважати своїм, їм належним, батьківський спадок без прикладання адек-

ватних зусиль у його керуванні, підтриманні та примноженні. І коли не ними придбані статки зникають, вони залишаються “біля розбитого корита”, не привчені ці статки напрацювати.

Звертаючи увагу на особливо злободенну під час кризи потребу консолідації людей у вирішенні нагальних проблем, священнослужителі роблять у цьому зв’язку багатозначні акценти. Так, Володимир Сабодан, підкреслюючи важливість співпраці у подоланні кризових суспільних явищ представників різних релігій, зауважує, що успішність діалогу можлива за умов духовної конкурентноздатності його учасників. Він говорить про діалог мусульман та християн (передусім у Європі), закликаючи останніх проявляти себе духовно змістовною стороною з живою власною ідентичністю¹⁷. Своєю чергою, архієпископ Харківсько-Полтавської єпархії УАПЦ Ігор Ісиченко називає якраз нездатність християнських народів зберегти свою самототожність перед новими викликами постіндустріального суспільства однією з визначальних причин кризи¹⁸. Проблемами розвитку чи втрати культурної тотожності стурбовані й представники української інтелігенції, патріотичні організації, які виступають за відродження, збереження й розвій національної, зокрема, духовної ідентичності українців. Очевидно, за всього розмаїття відповідних підходів та оцінок, сучасні виклики економічної кризи та культурно-духовного самозбереження й поступу в світі, що глобалізується, мають знайти доцільні відклики та рішення у всіх небайдужих, соціально адекватних людей.

Церковні чинники при тому, маючи джерелом віру й на неї покладаючись, за всієї критичності оцінок пропонують соціальний оптимізм. “Загрози наставали й минали. Періоди розбрату, неволі, кріпацтва, окупацій та пов’язаних з ними різноманітних переслідувань обов’язково змінювалися на періоди відродження і розквіту”¹⁹, – підбадьорює Звернення УГКЦ, закликаючи не впадати у відчай. Владика Ігор Ісиченко застерігає від фаталістичного ставлення до економічних негараздів і намагання засобів масової інформації нав’язати суспільній свідомості образ фінансово-економічної кризи як глобальної катастрофи²⁰. Відзначимо, що генерування надії, важливе для всіх, особливо потрібне нині молодим, хто лише стає на шлях соціалізації в суспільстві.

Як бачимо, виявлені наголоси настанов представників християнських Церков в Україні стосовно доцільної соціалізації особи у кризовому суспільстві співзвучні зусиллям небайдужих громадян України з оптимізації соціальної відповідальності.

Отже, соціально-виховний потенціал усіх християнських Церков в Україні, безумовно, по-своєму чимось цінний та привабливий, може застосовуватися на різних ділянках соціального оздоровлення українського суспільства, позитивно впливаючи на конструктивну його переструктуризацію. Кожна з Церков має вже відповідний практичний досвід, а чимала частина – і свої напрацювання у виписаному соціальному вченні, “сильніші”, переконливіші для певних категорій (за ментальністю) сучасних українців. Фактично всі Церкви вчать відповідальності, солідарності, доцільної ощадливості та моральної взаємодії в кожній сфері особистого, родинного та суспільного життя. Західнохристиянські Церкви особливо підкреслюють потребу працювати над індивідуальними творчими якостями, виявляти ініціативу, збалансовано під-

ходити до сумлінного виконання обов'язків та реалізації належних прав. Православні – вказують на залежність індивідуальних прав і свобод від спільних, спадкоємності суспільних традицій в організації життєдіяльності спільноти.

Подальші дослідження специфіки сьогоденної соціальної діяльності Церков дозволятимуть точніше визначати можливості та напрямки антикризової співпраці церковних та світських чинників, а вивчення такої співпраці збагачуватиме осмислення сучасної соціальної функціональності Церков. Перспективними для науковців різних суспільствознавчих галузей, зокрема для релігієзнавців, є дослідження різноманітного практичного втілення соціальних настанов окремих Церков, у т. ч. і поза їхнім парафіяльним середовищем, а також кроків назустріч представників різних громадських рухів та організацій.

- 1 Наприклад: Колодний А. М. Релігійне життя України в багатоманітті його виявів // Україна релігійна. – К., 2008. – Кн. I: Стан релігійного життя України. Колективна монографія. – Українське релігієзнавство. – 2008. – № 46. – С. 12–23; Манжалій Х. Актуалізація діяльності християнських інституцій в Україні в період економічної кризи // Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. / Відп. ред. Л. Филипович. – К., 2009. – Українське релігієзнавство. – 2009. – № 50. – С. 58–62.
- 2 Парашевін М. Релігія та релігійність в Україні. – К., 2009. – С. 14.
- 3 Звернення Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архиєпископства Української Греко-Католицької Церкви до вірних та всіх людей доброї волі щодо теперішньої суспільно-економічної ситуації в Україні і світі // <<http://www.ugcc.org.ua/449.0.html>>.
- 4 Патріарх Філарет: Просіть наснаги, щоб подолати проблеми. Інтерв'ю // <<http://www.cerkva.info/2008/12/30/svoboda.html>>.
- 5 Інтерв'ю Блаженнішого Митрополита Володимира газеті “Дзеркало тижня”, № 2 (730) 24–30 січня 2009 // <<http://orthodox.org.ua/uk/intervyu/2009/01/26/4507.html>>.
- 6 Православний владика застеріг від фаталістичного ставлення до економічних негараздів // <<http://old.risu.org.ua/freedom/news/article;26248>>.
- 7 Різдвяні послання архиєреїв // Успенська вежа: щомісячна всеукраїнська газета ставропігійного братства св. ап. Андрія Первозванного. – № 1 (199). – С. 3.
- 8 Браславець О. А у нас на районі // Католицький вісник.– 2009. – 25 січня. – № 2. – С. 18.
- 9 Звернення Синоду Єпископів...
- 10 Патріарх Філарет: Просіть наснаги, щоб подолати проблеми...
- 11 Звернення Бюро Києво-Галицького Верховного Архиєпископства УГКЦ із питань екології з приводу всесвітньої природозахисної акції “Година Землі” // <<http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;28131>>.
- 12 Там само.
- 13 Фенно І. Еколого-етична позиція Римсько-католицької церкви // Католицизм: традиція і сучасність: Матеріали VIII Міжнар. молодіжної релігієзнавчої літньої школи / Наук. ред. Л. Д.Владиченко, В. Л.Хромець. – К.,

2010. – С. 102–112.

- 14 В одному з перших номерів нового журналу УГКЦ, присвяченого висвітленню активної позиції християн у світі, опубліковано низку змістовних матеріалів з теми “Світ довкілля”: Християнин і світ. – 2010.– № 2.
- 15 Інтерв’ю Блаженнішого Митрополита Володимира...
- 16 Патріарх Філарет: Просіть наснаги, щоб подолати проблеми...
- 17 Інтерв’ю Блаженнішого Митрополита Володимира...
- 18 Різдвяні послання архиєреїв...
- 19 Звернення Синоду Єпископів...
- 20 Різдвяні послання архиєреїв...

SUMMARY

Ol'ga Nedavnya

PROBLEMS OF THE SOCIALIZATION IN THE TIME OF CRISIS: THE APPROACHES OF CHRISTIAN CHURCHES IN UKRAINE

In the paper, the social imperatives of Ukrainian Christian Churches on the problems of the person's socialization in contemporary crisis circumstances are analyzed. The main accents of such imperatives, common for different Churches, and the areas of their practical implementation, are defined.

Key words: socialization problems, Christian Churches, crisis, world view searches, Ukraine.

Інна Іванюк,

старший викладач Олена Двойнінова, кандидат історичних наук, доцент
Луцького інституту розвитку людини Університету “Україна”

РОЗУМІННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНИЙ АНАЛІЗ

Розкриваються основні підходи до визначення феномена толерантності як запоруки існування миру та стабільності в усіх сферах суспільного життя. Підкреслено цінність Святого Письма як засобу виховання толерантності. Ключові слова: толерантність, терпимість, прийняття іншого, толерантні відносини, Святе Письмо.

Україна на сучасному етапі – поліконфесіональна, полінаціональна та полікультурна держава, що спричиняє зростання ймовірності зіткнення різних культур, релігій, партій, соціальних груп. В умовах високого рівня соціально-політичної та релігійної напруженості в Україні толерантність поступово набуває провідного значення у всіх сферах життя й діяльності людини, спонукаючи науковців до більш глибокого та детального дослідження цього феномена.